

STRUKTURA ZAWODU A STAN PRAKTYK RELIGIJNYCH WŚRÓD DOMINICANTES W DIECEZJI PRZEMYSKIEJ

Struktura zawodowa wszystkich cywilizowanych społeczeństw ulega w naszych czasach daleko idącym przekształceniom. Zmienia się ilość osób zatrudnionych w tradycyjnych zawodach. W jednym z nich wzrasta (np. pracownik umysłowy), w innych zaś zmniejsza się (np. rzemieślnik, rolnik). Równocześnie — w wyniku postępującej specjalizacji — pojawiają się nowe zawody. Ich liczba szybko rośnie. Tak np. spis ludności w Anglii w 1841 r. wykazał istnienie 431 zawodów, zaś w sto lat później w USA odnotowano 25 000 zawodów.

Te ilościowe i jakościowe zmiany utrudniają obserwację życia religijnego poszczególnych kategorii zawodowych. Mimo to religijność przedstawicieli niektórych zawodów była już w Polsce przedmiotem badań. W ich wyniku najczęściej stwierdzano, że „najbardziej religijni są rolnicy, nieco mniej robotnicy wykwalifikowani i rzemieślnicy, zaś najmniej pracownicy umysłowi, zwłaszcza z wyższym wykształceniem”¹, czyli im wyższa kategoria zawodu, tym niższy stan religijności. Prawdliwość ta nie jest wolna od zastrzeżeń (m. in. nie znajduje ona pełnego potwierdzenia na Zachodzie)², toteż warto ją zweryfikować w świetle nowych badań.

Przedmiotem analiz będą tu rezultaty badań przeprowadzonych w latach 1980 - 1984 wśród uczestników niedzielnej Mszy św. Badania te, zrealizowane w 36 parafiach diecezji przemyskiej, traktuje się jako reprezentatywne dla dominicantes³ całej diecezji. Objęto bowiem nimi różne środowiska społeczne: zarówno miasta różnej wielkości, jak i wsie o zróżnicowanym stopniu zurbanizowania. Ich przedmiotem był stan czterech praktyk religijnych, mających większe znaczenie dla życia religijnego: Mszy św., spowiedzi i Komunii św. oraz pacierza. Ankietowane osoby swą przynależność zawodową określały w dość ogólnych kategoriach, toteż nie udało się wyodrębnić wśród nich przedstawicieli wielu nowo powstających zawodów. Ważniejsze zawody, a raczej łącznie potraktowane grupy pokrewnych sobie zawodów, zostały jednak uwzględnione. Zwrócono też uwagę na miejsce pracy zawodowej: czy jest ona wykonywana w miejscowości zamieszkania respondentów, czy poza nią.

Stan frekwencji we Mszy św. przedstawicieli poszczególnych kategorii zawodowych przedstawia tabela 1. Jak widać, wśród dominicantes do najliczniej uczęszczających należą uczniowie i studenci oraz renciści i emeryci. W pierwszej z tych kategorii regularnie wypełnia obowiązek niedzielny 89% badanych, w tym 11% uczęszcza kilka razy w tygodniu, a w drugiej odpowiednio: 84% i 18%. Drugą pozycję pod względem frekwencji we Mszy św. zajmują gospodynie domowe i rolnicy, a także osoby nie mieszczące się w żadnej z wyodrębnionych kategorii („inne zawody”)⁴. Zasięg uczęszczających na Mszę św. w każdą niedzielę i częściej wynosi tu 79-80%. Na trzecim miejscu uplasowało się kilka następnych zawodów: rolnicy-robotnicy⁵, robotnicy i pracownicy umysłowi. Zasięg respondentów regularnie wypełniających obowiązek niedzielny wynosi tam ok. 74-76%. Warto tu zauważyć, że osoby dojeżdżające do pracy nieco częściej uczęszczą na Mszę św. niż osoby pracujące w miejscu swego zamieszkania. Zaś stosunkowo najniższy stan frekwencji we Mszy św. odnotowano wśród rzemieślników. W każdą niedzielę i częściej uczęszcza do kościoła 67% przedstawicieli tego zawodu.

Nieco odmiennie kształtuje się kolejność grup zawodowych ze względu na (oddzielenie potraktowany) stan uczestnictwa w nadobowiązkowej Mszy św. w dni powszednie. Prym wiodą tu osoby w stanie spoczynku, tj. renciści i emeryci (18%). Drugą pozycję zajmują uczniowie i studenci oraz gospodynie domowe (11-12%), trzecią — rolnicy (9%), czwartą — pozostałe kategorie zawodowe (4-6%).

Tabela 1.

Struktura zawodu a częstotliwość uczęszczania na Mszę św. (w %)

Zawód	Częstotliwość uczęszczania na Mszę św.					
	kilka razy w tygodniu	w każdą niedzielę	prawie w każdą niedzielę	1-2 razy w miesiącu	kilka razy w roku	brak odpowiedzi
uczeń, student N=2353	11,3	77,7	9,8	0,7	0,3	0,2
gospodyni domowa N=2102	11,8	68,2	17,0	1,8	0,6	0,6
rolnik N=1665	8,9	71,5	17,0	1,6	0,6	0,4
rolnik-robotnik N=1326	4,1	72,0	20,5	2,3	0,7	0,4
robotnik pracujący na miejscu N=1578	5,3	67,8	23,1	2,2	1,1	0,5
robotnik dojeżdżający do pracy N=2321	4,3	70,8	21,9	2,1	0,4	0,5
rzemieślnik N=389	3,9	63,5	27,5	2,6	2,0	0,5
pracownik umysłowy pracujący na miejscu N=1793	5,9	68,5	20,2	2,9	1,1	1,4
pracownik umysłowy dojeżdżający do pracy N=1433	3,8	73,8	19,2	1,9	0,8	0,5
inne zawody N=188	13,8	67,0	12,3	4,8	2,1	-
rencista, emeryt N=391	18,4	65,2	13,8	2,1	-	0,5
brak danych N=370	9,7	50,3	18,4	2,7	2,2	16,7
ogółem N=15909	7,6	70,5	18,3	2,0	0,7	0,9

Okazuje się zatem, że zróżnicowanie stanu frekwencji we Mszy św. ze względu na strukturę zawodu jest wśród dominantes niewielkie. Zwłaszcza brak jest tu wyraźnych różnic między robotnikami a pracownikami umysłowymi. Przypuszcza się, iż w odniesieniu do ogółu katolików (w tym także osób luźniej związanych z Kościołem) różnice te rysują się wyraźniej.

Z kolei przyjrzyjmy się praktyce spowiedzi. Z tabeli wynika, że zasięg osób wypełniających obowiązek dorocznej spowiedzi jest we wszystkich kategoriach zawodowych wysoki, toteż występujące tu różnice nie mogą być zbyt wielkie. Stosunkowo najwyższe odsetki osób spowiadających się przynajmniej 1 raz w roku występują wśród uczniów, studentów, gospodyń domowych, rolników, rolników - robotników i emerytów (97 - 98%). Drugą pozycję pod tym względem zajmują robotnicy (96%), trzecią — pracownicy umysłowi (94%), ostatnią — rzemieślnicy (91%).

Znacznie silniej jest zróżnicowany stan spowiedzi nadobowiązkowej, tj. odbywanej częściej niż 1 raz w roku. Tutaj przodują uczniowie i studenci (93%). Następne miejsca — ze względu na zasięg osób spowiadających się przynajmniej kilka razy w roku — zajmują kolejno: gospodynie domowe (91%), rolnicy (88%), rolnicy - robotnicy (86%), renciści i emeryci (84%), robotnicy

(82%), pracownicy umysłowi (79%), rzemieślnicy (75%). Ta kolejność grup zmieni się, jeśli weźmie się pod uwagę tylko spowiedź comiesięczną. Najwyższe odsetki tam osiągnęli również uczniowie i studenci (30%). Na drugim zaś miejscu uplasowali się rensiści i emeryci (26%), na trzecim — gospodynie domowe (20%), na czwartym — rolnicy (15%), na piątym — pozostałe grupy zawodów (ok. 10%).

Stan spowiedzi jest też zróżnicowany ze względu na miejsce wykonywania pracy zawodowej. Częściej spowiadają się robotnicy i pracownicy umysłowi dojeżdżający do pracy poza miejscowość zamieszkania niż przedstawiciele tychże zawodów pracujący na miejscu.

Tabela 2.

Struktura zawodu a stan spowiedzi (w %)

Zawód	Częstotliwość przystępowania do spowiedzi					
	co miesiąc	kilka razy w roku	1 raz w roku	co parę lat	ani razu od dzieciństwa	brak odpowiedzi
uczeń, student N=2353	30,5	62,7	5,3	1,1	0,1	0,3
gospodyni domowa N=2102	20,1	71,2	6,3	1,9	0,1	0,4
rolnik N=1665	15,2	73,2	9,8	1,1	0,2	0,5
rolnik-robotnik N=1326	10,0	75,8	11,0	1,7	0,2	1,3
robotnik pracujący na miejscu N=1578	9,4	67,9	17,6	4,1	0,1	0,9
robotnik dojeżdżający do pracy N=2321	8,6	76,9	11,3	2,5	0,1	0,6
rzemieślnik N=389	10,8	64,3	16,4	6,9	0,3	1,3
pracownik umysłowy pracujący na miejscu N=1793	9,7	66,5	16,2	6,5	0,6	0,5
pracownik umysłowy dojeżdżający do pracy N=1433	8,6	72,2	13,9	4,8	0,2	0,3
inne zawody N=188	16,5	67,5	11,2	4,3	0,5	-
rencista, emeryt N=391	25,8	58,3	13,3	1,5	0,3	0,8
brak danych N=370	16,5	48,6	13,0	4,3	1,1	16,5
ogółem N=15909	15,1	69,5	11,2	3,0	0,2	1,0

Stan trzeciej spośród analizowanych tu praktyk, tj. Komunii św., jest podobnie zróżnicowany ze względu na strukturę zawodu jak stan spowiedzi. Jak wskazuje tabela 3, w zakresie obowiązkowej (wielkanocnej) Komunii św. różnice są nieznaczne.

Tabela 3.

Struktura zawodu a stan Komunii św. (w %)

Zawód	Częstotliwość przystępowania do Komunii św.					
	1 raz w tygodniu i częściej	1-2 razy w miesiącu	kilka razy w roku	1 raz w roku	1 raz na kilka lat	brak odpow.
uczeń, student N=2353	22,3	25,0	48,8	2,8	0,8	0,3
gospodyni domowa N=2102	16,1	17,5	60,9	3,7	1,1	0,7
rolnik N=1665	13,1	14,5	65,7	5,6	0,5	0,6
rolnik-robotnik N=1326	7,6	10,8	73,5	6,1	0,7	1,3
robotnik pracujący na miejscu N=1578	7,9	11,3	67,0	10,0	2,8	1,0
robotnik dojeżdżający do pracy N=2321	5,8	9,4	72,7	9,4	2,1	0,6
rzemieślnik N=389	8,7	10,5	61,7	13,4	3,9	1,8
pracownik umysłowy pracujący na miejscu N=1793	5,7	11,1	63,2	13,2	6,0	0,8
pracownik umysłowy dojeżdżający do pracy N=1433	6,4	10,4	70,3	9,1	3,0	0,8
inne zawody N=188	20,8	13,3	59,0	4,3	2,1	0,5
rencista, emeryt N=391	32,5	12,5	46,8	6,1	1,8	0,3
brak danych N=370	15,4	10,0	46,2	6,2	6,0	16,2
ogółem N=15909	11,9	14,1	63,4	7,3	2,2	1,1

Zasięg respondentów komunikujących przynajmniej 1 raz w roku waha się w granicach 94 - 99%. Wśród uczniów i studentów, gospodyń domowych, rolników, rolników - robotników oraz rencistów i emerytów jest on nieco wyższy (98 - 99%) niż wśród robotników (97%), pracowników umysłowych (95%) i rzemieślników (94%). Mocniej zróżnicowany jest stan nadobowiązkowej, częstej Komunii św. Wśród osób komunikujących kilka razy w roku i częściej przodują uczniowie i gospodynie domowe (95 - 96%). Drugą pozycję zajmują rolnicy, rolnicy - robotnicy i emeryci (92 - 93%), trzecią — robotnicy (87%), czwartą — pracownicy umysłowi (83%), ostatnią — rzemieślnicy (81%).

Różnice pomiędzy poszczególnymi grupami zawodowymi rysują się jeszcze ostrzej, gdy weźmie się pod uwagę tylko osoby komunikujące bardzo często, tj. w każdym miesiącu i częściej. Tutaj najliczniej są reprezentowani uczniowie i studenci oraz renciści i emeryci (45 - 47%). Drugie miejsce pod tym względem zajmują gospodynie domowe (34%), trzecie rolnicy (28%), czwarte — pozostałe grupy zawodów (17 - 19%). W zakresie zaś cotygodniowej Komunii św.

wyraźnie przodują emeryci (32%). Drugą pozycję zajmują uczniowie (22%), trzecią — gospodynie domowe (16%), czwartą — rolnicy (13%), piątą — pozostałe zawody (6 - 8%). Trzeba tu też dodać, że wśród robotników i pracowników umysłowych częściej komunikują osoby dojeżdżające do pracy niż pracujące na miejscu.

W końcu warto zobaczyć, czy stan pacierza, będącego praktyką domową, nie związaną bezpośrednio z uczęszczaniem do kościoła, jest również zróżnicowany w zależności od struktury zawodu. Sytuację w tym zakresie przedstawia tabela 4. Z tabeli tej okazuje się, że zróżnicowanie częstotliwości odmawiania pacierza jest podobnie duże jak to odnotowano odnośnie spowiedzi i Komunii św., przy czym przebiega ono nieco inaczej. Wśród osób modlących się dwukrotnie w ciągu dnia zdecydowanie górują renciści i emeryci (69%). Drugą pozycję pod tym względem zajmują rolnicy (62%), trzecią — gospodynie domowe (59%), czwartą — rolnicy - robotnicy (51%). Uczniowie i studenci uplasowali się dopiero na piątym miejscu (47%). Dalsze miejsca zajmują kolejno: robotnicy (40%), rzemieślnicy (35%) i pracownicy umysłowi (33%). Ta kolejność grup zawodowych nieco się zmieni, gdy łącznie zostaną potraktowane osoby modlące się 2 razy dziennie i 1 raz dziennie. W tym wypadku układ grup byłby następujący: renciści i emeryci (93%), gospodynie domowe (89%), rolnicy (87%), uczniowie i studenci (84%), rolnicy - robotnicy (82%), robotnicy (76%), pracownicy umysłowi (74%), rzemieślnicy (69%)

Tabela 4.
Struktura zawodu a stan odmawiania pacierza (w %)

Zawód	Częstotliwość odmawiania pacierza					
	codziennie rano i wieczór	ok. 1 raz dziennie	kilka razy w ty- godniu	rza- dziej	nigdy w cią- gu ro- ku	brak odpo- wiedzi
uczeń, student N=2353	47,3	36,7	8,0	7,3	0,4	0,3
gospodyni domowa N=2102	59,3	29,2	6,1	4,5	0,2	0,7
rolnik N=1665	62,3	24,3	7,6	4,8	0,2	0,8
rolnik-robotnik N=1326	51,0	30,9	8,7	8,3	0,4	0,7
robotnik pracujący na miejscu N=1578	37,8	38,5	10,5	11,8	0,3	1,1
robotnik dojeżdża- jący do pracy N=2321	41,0	35,3	12,0	10,7	0,8	0,2
rzemieślnik N=389	35,0	34,2	15,7	12,8	0,5	1,8
pracownik umysłowy pra- cujący na miejscu N=1793	31,7	42,8	11,5	12,8	0,6	0,6
pracownik umysłowy do- jeżdżający do pracy N=1433	35,0	39,4	11,6	12,6	0,7	0,7
inne zawody N=188	38,3	35,6	12,8	12,8	0,5	-
rencista, emeryt N=391	69,3	23,3	3,3	3,3	-	0,8
brak danych N=370	41,9	26,8	7,6	7,8	-	15,9
ogółem N=15909	46,0	34,2	9,5	8,9	0,4	1,0

Po przeprowadzeniu szczegółowych analiz warto spojrzeć bardziej syntetycznie na uzyskane rezultaty badań oraz podjąć próbę ich interpretacji, co z kolei może ułatwić duszpasterzom podjęcie trafnych inicjatyw pastoralnych.

W oparciu o zaprezentowane wyżej materiały empiryczne stwierdza się przede wszystkim, iż stosunek dominantes do praktyk religijnych jest zróżnicowany ze względu na wykonywany przez nich zawód. Zróżnicowanie to w odniesieniu do praktyk nadobowiązkowych przybiera szersze rozmiary niż w relacji do praktyk obowiązkowych. Najogólniej biorąc, można przedstawicieli poszczególnych zawodów podzielić — ze względu na częstotliwość wypełniania przez nich praktyk religijnych — na cztery grupy. Do najczęściej praktykujących należą: uczniowie i studenci, renciści i emeryci, gospodynie domowe i rolnicy. Drugą grupę tworzą rolnicy - robotnicy, trzecią — pracownicy umysłowi, a czwartą — rzemieślnicy. Wśród robotników i pracowników umysłowych częściej praktykują osoby dojeżdżające do pracy niż pracujące w miejscowości swego zamieszkania. Okazuje się zatem, że przytoczona na wstępie prawidłowość nie całkowicie się tu potwierdza.

Szukając wyjaśnienia zaistniałych zróżnicowań warto zwrócić uwagę nie tylko na czynniki bezpośrednio związane z wykonywaniem danego zawodu, ale także na inne uwarunkowania, zwłaszcza demograficzne i społeczne. Wyższy stan praktyk religijnych wśród uczniów tłumaczy się zarówno silniejszym oddziaływaniem Kościoła przez katechizację i oddziaływaniem rodziców, jak też specyfiką ich wieku (tzw. idealizmem młodzieńczym). Podobnie na wysoki stan praktyk religijnych wśród rencistów i emerytów wpływa z jednej strony szerszy zakres wolnego czasu, a z drugiej narastająca — w miarę upływu lat i zmniejszania się perspektyw w sferze życia doczesnego — potrzeba rozwiązania ostatecznych problemów własnej egzystencji. Również dużą częstotliwość praktyk religijnych wśród gospodyń domowych można tłumaczyć nie tylko ich stosunkowo większą swobodą dysponowania czasem i potrzebą społecznego dowartościowania⁶, ale także całkowitą feminizacją tej kategorii zawodowej. Gospodyniami domowymi są tylko kobiety, podczas gdy wszystkie pozostałe zawody są reprezentowane zarówno przez kobiety, jak i przez mężczyzn. Kobiety zaś częściej wypełniają praktyki religijne niż mężczyźni⁷. Także wysoki stan praktyk religijnych wśród rolników wydaje się być zrozumiałym, gdy weźmie się pod uwagę z jednej strony ich stosunkowo najsilniejsze zakorzenienie w tradycji społeczno-religijnej, a także wpływ — na ogół nie dochodzącej do głosu w innych zawodach — motywacji biologiczno-kosmologicznej⁸, a z drugiej fakt, iż kategoria rolników składa się prawie wyłącznie z ludności wiejskiej, cechującej się wyższym poziomem religijności niż mieszkańcy miast⁹.

Można również doszukać się przyczyn obniżenia częstotliwości praktyk religijnych wśród pozostałych kategorii zawodowych. Rolnicy - robotnicy, podejmując równoległe pracę w dwóch zawodach, mają znacznie ograniczoną ilość wolnego czasu, co nie sprzyja intensywniejszemu życiu religijnemu. Nie bez znaczenia jest tu też rozluźnienie ich związku z wiejską społecznością wskutek codziennego kontaktu z ponadlokalnym środowiskiem. Robotników zaś może powstrzymywać od częstszych praktyk religijnych tzw. mentalność techniczna¹⁰. Natomiast niższy stan praktyk religijnych wśród pracowników umysłowych wydaje się być uwarunkowany nie tyle rodzajem wykonywanego zawodu, ile stosunkowo wyższym stopniem ich wykształcenia i wynikającym zeń szerszym udziałem w życiu społeczno-kulturalnym.

Wyższy poziom praktyk religijnych wśród robotników i pracowników umysłowych dojeżdżających do pracy niż wśród pracujących na miejscu też staje się zrozumiałą, jeśli uwzględnimy fakt, iż — w wyniku koncentracji zakładów pracy w miastach — osoby dojeżdżające rekrutują się głównie z mieszkańców wsi, odznaczających się, jak już wyżej powiedziano, wyższym stanem religijności. Zaś robotnicy i pracownicy umysłowi pracujący na miejscu to głównie mieszkańcy miast, cechujący się — jak wiadomo — niższym stanem praktyk religijnych.

Trudniejszym natomiast do zinterpretowania jest stosunkowo najniższy poziom praktyk religijnych wśród rzemieślników. Nasuwa się tu przypuszczenie, iż wskutek znacznych trudności w uprawianiu w Polsce rzemiosła, przy równoczesnym dużym popycie na usługi, nieliczni rzemieślnicy są przeciążeni pracą. Wspomniane trudności mogą też powodować, iż po zawód rzemieślnika sięgają „ludzie interesu”, czyli osoby, którym intensywniejsze życie religijne jest raczej obce.

Podana tu interpretacja zróżnicowania stanu praktyk religijnych ze względu na rodzaj wykonywanego zawodu nie jest wyczerpująca. Bierze pod uwagę tylko niektóre z czynników mających wpływ na życie religijne. Mimo to niedwuznacznie wskazuje na potrzebę uwzględnienia w duszpasterstwie specyfiki poszczególnych zawodów w aspekcie jej wpływu na religijność. W praktyce znaczy to, iż duszpasterstwo ogólne (masowe) trzeba w dość dużym stopniu uzupełniać tzw. duszpasterstwem specjalistycznym.

Ks. Kazimierz Belch

PRZYPISY:

¹ W. Piwowarski, *Religijność wiejska w warunkach urbanizacji*, Warszawa 1971, s. 298.

² Na zachodzie stosunkowo najwyższy poziom praktyk religijnych występuje wśród wykonujących tzw. wolne zawody, niższy — wśród rolników, rzemieślników i urzędników, najniższy zaś — wśród robotników przemysłowych oraz zawodów „intelektualno - technicznych”. (Por. R. Tilmann, *Sozialer und religiöser Wandel*, Düsseldorf 1972, s. 38; N. Greinacher, *Die Kirche in der Städtischen Gesellschaft*, Mainz 1966 s. 215).

³ Terminem „dominantes” określa się osoby uczęszczające na Mszę św. w zwykłe niedziele. W diecezji przemyskiej stanowią one ok. trzy czwarte ogółu wiernych zobowiązanych do uczestniczenia w Mszy św.

⁴ W dalszych analizach grupę „inne zawody” pomija się ze względu na brak bliższego określenia jej charakteru.

⁵ Przez kategorię „rolników - robotników” rozumie się tutaj właścicieli gospodarstw rolnych, którzy łączą pracę na roli z jakąkolwiek stałą pracą poza rolnictwem. (Por. R. Turski, *Struktura społeczno - zawodowa „chłopów - robotników”*, „*Studia Socjologiczne*”, 1963 nr 3, s. 92).

⁶ Por. K. Belch, *Stan praktyk religijnych wśród mężczyzn i kobiet w diecezji przemyskiej*, „*Kronika Diecezji Przemyskiej*”, O. Ł. 72/1986) z. 1-2, s. 30.

⁷ W diecezji przemyskiej „przewaga kobiet nad mężczyznami wynosi w zakresie: comiesięcznej spowiedzi — ok. 12%, Komunii św. przynajmniej 1 raz w miesiącu — 18%, odmawiania pacierza codziennie rano i wieczór — 10%, uczęszczania na Mszę św. w dni powszednie — 6% (tamże, s. 29).

⁸ Motywacja religijności biologiczno - kosmologiczna wynika z poczucia zależności egzystencji człowieka od praw i sił przyrody oraz odczuwanej wskutek tego potrzeby pomocy Bożej w sprawach materialnych (np. urodzaje). Ten typ motywacji rozwinął się w poprzednich wiekach w społeczeństwie rolniczym i stanowi jedną z cech tzw. tradycyjnej religijności. (Por. W. Piwowarski, *Religijność wiejska*, dz. cyt., s. 111 nn.).

⁹ Wśród dominantes w diecezji przemyskiej przewaga ludności wiejskiej nad miejską wynosi w zakresie: spowiadania się przynajmniej kilka razy w roku — 15%, przystępowania do Komunii św. przynajmniej 1 raz w miesiącu — 3%, odmawiania pacierza codziennie rano i wieczór — 19%, uczęszczania na Mszę św. w każdą niedzielę i częściej — 5%. (Dane konsultacji niedzielnej, zrealizowanej wśród 15 909 osób reprezentujących różne środowiska społeczne).

¹⁰ Por. W. Piwowarski, *Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym*, Warszawa 1977, s. 53 - 56.